

ДОДОНОВА В.І.

ПОЛІТИЗАЦІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ЗБАГАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Духовну сферу суспільства можливо розглядати через призму будь-якої з форм суспільної свідомості. Це стає можливим завдяки тому, що вона, по-перше, дійсно цілісна й існує в синкретичному, нерозчленованому стані, де форми і рівні суспільної свідомості, що штучно виділяються дослідником, перебувають у єдності, а отже, мають умовний характер. Своєрідною відправною точкою для дослідницького синтезу може слугувати кожна з форм суспільної свідомості, і в цьому випадку вона набуватиме естетичного, релігійного або філософського "забарвлення", а самі "відправні" форми суспільної свідомості стають підставою для вивчення процесів свідомості.

По-друге, з причини суспільного поділу праці і вузької спеціалізації, осмислення цілісності духовної сфери не може відбуватися інакше, як через індивідуальний пошук того або іншого мислителя, коло фахових інтересів якого має істотний вплив на вибір "базової" форми суспільної свідомості. Оскільки метою даної статті є рефлексія з приводу політизації духовного життя, такою "базовою" формою суспільної свідомості буде саме політична свідомість, хоча подібний аналіз може бути проведений і через призму моральної свідомості, філософії, естетичної свідомості, правосвідомості, релігійної свідомості, науки.

Дотримуючись наукової коректності при аналізі проблеми взаємодії політичної свідомості і духовної сфери суспільства, необхідно з'ясувати зміст понять "форма суспільної свідомості" та "елементи духовної сфери". Безумовно, змісти цих понять в деяких моментах тотожні, але є і суттєві розбіжності, бо мається на увазі не абстрактна, а діалектична тотожність. Поняття "форма суспільної свідомості" віддзеркалює, насамперед, ідеальний феномен суспільства. Але свідомість суспільства не обмежується рамками лише ідеальності, а існує в більш широкому контексті, отримуючи конкретні соціологічні риси. Саме за таких умов поняття "елемент духовної сфери" ширше за обсягом, ніж поняття "форма суспільної свідомості", бо 1) елементи духовної сфери ґрунтуються на формах суспільної свідомості, 2) містять в собі певні типи духовної діяльності, 3) вони є інституціалізованими підсистемами суспільства (В.С.Барулін). Слід зауважити, що впливу політичної свідомості зазнає вся духовна сфера суспільства, але предметом нашого розгляду будуть саме ідеальні компоненти духовної сфери, тобто форми суспільної свідомості.

Політична свідомість, як відомо, подвійна за своєю природою. З одного боку, вона виступає одним із субстанційних начал світу "політичного", умовою його розвитку, тобто елементом політичної сфери суспільства. З іншого боку, політична свідомість входить як один з ідеальних компонентів у духовну сферу суспільства, поряд із такими формами суспільної свідомості як правова, етична, естетична, релігійна і т.д.

Кожна форма суспільної свідомості по різному взаємодіє з політичною свідомістю, різні рівні елементів духовної сфери впливають на політичну свідомість, так само як і навпаки. Одні з них прямо спрямовані на регулювання інтерсуб'єктивних відносин всередині суспільства і покликані виробляти визначені норми цих відносин. До форм суспільної свідомості цієї "регулюючої підгрупи" слід віднести моральну, правову і, звичайно, політичну свідомість. Кожна з цих форм із необхідністю створює власний нормативний комплекс, будь то етичні настанови, звичаї, традиції або закони.

Інші форми суспільної свідомості мають дещо іншу спрямованість, відображаючи суб'єкт-об'єктні відносини людини зі світом. До цієї "гносеологічної підгрупи" слід віднести наукову, філософську, естетичну свідомість. Безпосередньо вони не регулюють відносини між людьми, не виробляють системи норм, не впроваджують правила поведінки. Тому з погляду "політичного" вони носять ніби другорядний характер.

Наявність особливої сфери "політичного" потребує пізнання і пояснення явищ цього гатунку, і, стикаючись із політичними реаліями, і наука, і естетична свідомість, і філософія змушені вписувати цю реальність у рамки власного предмета, породжуючи тим самим всередині себе відповідні підструктури. Мова йде про так звані синтетичні духовні утворення, що містять в собі суттєві риси обох форм суспільної свідомості (політична наука, філософія політики, політизоване мистецтво).

Особливе місце серед обох підгруп належить релігії, що поєднує в собі як пізнавальні, так і регулятивні функції. Ймовірно, саме цим і пояснюється наявність яскраво вираженого духовно-практичного утворення - клерикалізму, що з'являється в результаті взаємодії релігії і політичної свідомості. Не створюючи власного комплексу норм, форми суспільної свідомості "гносеологічної підгрупи", проте, здійснюють активний вплив на процес регулювання суспільних відносин завдяки виробленню ними своєї системи цінностей. Проаналізуємо послідовно взаємодію політичної свідомості з формами суспільної свідомості спочатку "гносеологічної", а потім - "регулюючої" підгруп.

До першої з них відноситься, як відзначалося, наука. ХХ століття справедливо називають віком науки. Це найменування правильне, якщо розуміти швидкий розвиток даної форми суспільної свідомості і розширення фронту її практичних додатків. Хоча, нерідко тут зустрічається більш категорична думка, зокрема, про те, що в наш час наука перетворилася в керівну частину всієї системи духовної діяльності і

суспільства в цілому. Така думка дуже проблематична. При всій своїй важливості і необхідності, наукове пізнання було і залишається постачальником засобів для людської діяльності, зрозуміло, за відрахуванням самих науковців, для котрих це пізнання є метою. Що стосується її цілей, то вони задаються в інших "відомствах" культурного світу, зокрема, у політичній свідомості, і насамперед тому, що в сучасну епоху саме політика складає ядро всього життя суспільства, визначає загальний напрямок і цілі людської життєдіяльності.

Факт злиття політики і наукової думки був описаний Карлом Мангеймом, який відзначав як позитивні, так і негативні сторони цього моменту. До позитивних сторін слід віднести те, що широкі прошарки в рамках свого політичного існування були змушені звернутися до теоретичного обґрунтування своїх позицій. Тим самим, вони вчилися мислити про суспільство і політику в категоріях наукового аналізу. Негативною ж стороною взаємодії політики і науки є той факт, що "наука, якщо вона хоче належною уявою оцінювати нові факти, повинна завжди зберігати свій емпіричний характер, тоді як мислення, підпорядковане політичній установці, не може дозволити собі постійно пристосовуватись до нового досвіду"[1,38].

Інша небезпека, що виникає із єдності науки і політики, полягає в тому, що кризи політичного мислення стають кризами наукової думки.

У випадку взаємовідносин науки і політичної свідомості, слід акцентувати увагу на політичній ідеології як сутнісному компоненті політичної свідомості. Саме вона може безпосередньо впливати на науку, зумовлюючи тим самим її подальше спрямування. Аналізуючи взаємовідносини політичної свідомості з елементами духовної сфери суспільства, правомірно буде припустити, що в одних випадках активним началом є політична свідомість, в інших же - інші елементи духовної сфери. У даному випадку існує обопільний вплив як науки на політичну свідомість, так і навпаки - політичної свідомості на науку.

Відомі дві форми політичного впливу на науку. Одна з них є відкритою, безпосередньою, що виражається в "соціальному замовленні", бюрократичному тиску і визначеній організації наукової діяльності. Інша - латентна, що виявляється за допомогою ланок, що опосередковують, таких як категоріальний апарат, картина світу, стиль мислення, дослідницькі програми.

Слід зазначити, що будь-яке наукове дослідження здійснюється в суспільстві у визначених конкретно-історичних умовах, що, трансформуючись у політичні й ідеологічні механізми регуляції пізнавальної діяльності вчених і використанні отриманих знань у науці, функціонує як стихійно, так і свідомо.

Як форми відображення дійсності ідеологія і наука, по суті, переслідують різні цілі. Перша виражає соціальні інтереси класів, суспільних або національних груп, її основною функцією є реалізація теоретичного знання, що стосується обґрунтування і виправдання особливих інтересів. "У слові "ідеологія" імпліцитно утримується розуміння того, що у визначених ситуаціях колективне несвідоме визначених груп приховує дійсний стан суспільства як від себе, так і від інших і тим самим стабілізує його" [1,40].

Метою науки, навпаки, є об'єктивний розгляд предмета, неупереджене знання про дійсність. Якщо вчені аналізують, мислять, рефлектують із приводу істини, то ідеологи оперують готовими принципами, ідеями, думками, що являють собою цілком самостійні сутності. Політична ідеологізація науки передбачає пріоритет цінностей ідеологічного гатунку над цінностями наукового знання або ж сумісне існування. Таке своєрідне обмеження дослідницької роботи вченого, і, тим більше, повна несвобода, призводять до ліквідації в науці основних норм і ідеалів дослідження, до фальсифікації істини. Проголошення ідеологічних постулатів істинами в останній інстанції призводить до того, що вчені стають заручниками пануючої політичної ідеології.

Водночас, не тільки політична свідомість впливає на науку, але і наука (як знання взагалі) має зворотній вплив на політичну свідомість, привносячи в неї свої принципи, закони, поняття. Саме завдяки науці формується теоретичний рівень політичної свідомості, що виявляється в такому продукті їхнього синтезу, як політична наука.

Політична ж наука, з одного боку, виступає в якості особливого рівня політичної свідомості (поряд з ідеологічним і психологічним), а з іншого боку - є синтезом двох форм суспільної свідомості: науки і політичної свідомості, синтезуючи в собі сутнісні характеристики обох. Аналогічні синтетичні форми можна виявити, як уже відзначалося, і при аналізі взаємозв'язку політичної і естетичної свідомості, політичної свідомості і філософії.

Друга форма суспільної свідомості "гносеологічної" підгрупи - філософія - також відчуває значний вплив з боку політичної свідомості. Аналіз проблеми взаємовідносин цих двох форм варто почати з розгляду взаємовідносин філософії і світогляду і зв'язку цієї проблеми з ідеологічними настановами в суспільстві.

Спочатку філософія зайнята не побудовою логічних систем розуміння "світу в цілому", а руйнацією традиційного світогляду, який був залишений їй у спадщину від релігійно-міфологічної свідомості. Філософію цікавить усе, що потрапляє в поле зору мислячої істоти. У ній людина намагається осмислити себе, усвідомити навколишній світ. Тому філософія зароджується саме як світогляд, вбираючи в себе всі зачатки знань: астрономічних, медичних, математичних, намагаючись звільнити їх від нашарувань релігійного світогляду.

Безумовно, філософія в цьому випадку виступає як повний синонім наукового світогляду. Розвиток філософії збігається цілком із розвитком навколишнього світу взагалі. Таке аморфне, нерозчленоване уявлення про філософію збереглося на довгі сторіччя аж до розуміння філософії Гегелем. "Філософію можна попередньо визначити взагалі як мислячий розгляд" (Гегель). "Таке саморозуміння цілком природно для

дитячого ступеню розвитку філософії, яка ще не виділила себе в якості окремої науки, у якості особливої галузі знання, або, що теж саме, ще не виділила із себе інші науки, а тому ототожнювала себе зі знанням взагалі, із мисленням взагалі, із світоглядом взагалі" [2,14].

Таким чином, можна говорити про множинну природу філософії: по-перше, вона є історичною формою світогляду, по-друге, формою суспільної свідомості, по-третє, наукою зі своїм власним предметом дослідження. Крім філософії в її класичному, раціоналістичному варіанті існує також і неklasична форма розвитку філософії (філософія життя, екзистенціалізм, герменевтика, філософська антропологія), яка, на перший погляд, зайнята більш "земними" проблемами - проблемами людини, осмислення її місця і ролі в соціумі, її внутрішнього світу, її страждань, проблемою життя і смерті. Саме в цьому випадку слід також говорити про філософію як форму суспільної свідомості, в якій індивід усвідомлює себе в цьому світі.

Філософія як світогляд і як наука - це дуже складна і дискусійна проблема, яка виникла ще в ХІХ сторіччі і яка не вичерпана до цього часу. Суть її полягає в тому, що філософія ототожнюється зі світоглядом, між ними ставиться знак рівності. Але "зв'язок", а тим більше нерозривний, завжди припускає наявність різноманітних моментів "того самого", а якщо зв'язок діалектичний, то наявність протилежних моментів взагалі необхідна. Тому зв'язок понять "філософія" і "світогляд" є відношення протилежностей, що взаємообумовлюються тотожністю протилежностей. Саме тому в змісті цих категорій треба виділяти загальні й особливі риси.

Політична свідомість, своєрідним чином впливаючи на розвиток філософії як форми світогляду, позбавила її права у визначенні істинності і хибності, науковості і ненауковості тих чи інших наукових досягнень. Всяке відкриття мало, тим самим, "світоглядне значення". Якщо і була користь від такого зведення відкриттів у ранг філософських істин, то аж ніяк не самій філософії, а тим більше - тим наукам, із яких ці істини "виглядалися" шляхом узагальнення, а потім, "розряжені в мундир філософського відомства", поверталися назад, у науку, набуваючи тим самим, незаперечного авторитету для неї. Аналогічні процеси відбувалися й у політичній свідомості. Взяті з політичного життя прецеденти "переосмислювалися" філософською теорією і поверталися в політику як санкціоновані норми політичних відносин. Так було, наприклад, з висновком про посилення і загострення класової боротьби в ході будівництва соціалізму, що виправдовує теоретично сталінські репресії, загальну підозру і терор.

Зворотній вплив філософії на політичну свідомість полягає в тому, що філософія зі своїм розвинутим категоріальним апаратом спроможна осмислити на загальному рівні, завдяки філософській методології проаналізувати, структурувати численні елементи політичної свідомості. На перетинанні політичної свідомості і філософії виникає навіть особливе синтетичне духовне утворення - політична філософія. "Політика, - відзначає К.Мангейм, -...знаходить своє фундаментальне значення лише тоді, коли вона зв'язує свої цілі зі свого роду політичною філософією, із політичною концепцією світу"[1,37].

Політична філософія - це особливе синтетичне духовне утворення, яке виникло на перетинанні філософії і політичної свідомості, змістом якого є з'ясування філософських основ політики. На відміну від політології, політична філософія досліджує не конкретні форми і прояви політичного життя, а самому природу світу "політичного", політичне буття, політичний простір, політичний час тощо.

Політична філософія відрізняється від політичної науки, по-перше, тим, що "політичне" подано у ній на загальному рівні, у той час як політологічний аналіз відіграє більш прикладну роль. На думку Е. Бистрицького [3,32], у перехідний період політична ситуація характеризується деякою непевністю, і в цих умовах функція політичної науки полягає, насамперед, у постійному поясненні політичної практики сучасної трансформації. Якщо політична філософія схильна до теоретизування, то політологія безпосередньо включена до контексту політичних подій. По-друге, у рамках політичної філософії розробляється категоріальний апарат політичної науки, за допомогою якого філософія мислить політику. По-третє, політична філософія розглядає політичні явища в динаміці на більш тривалому проміжку часу, ніж це звичайно робить політична наука, що виражається у вичленуванні тенденцій розвитку політичного феномена. По-четверте, політичній філософії притаманний аксіологічний аспект, у той час як політологія найчастіше абстрагується від нього.

Третя форма суспільної свідомості "гносеологічної" підгрупи відрізняється деякою своєрідністю і від науки, і від філософії. Естетична свідомість є тією формою свідомості, яка більш, ніж наука і філософія, схильна до впливу з боку політичної свідомості. Внаслідок цього естетична свідомість часто виконує ідеологічні замовлення. Як відомо, основною функцією політичної свідомості є спрямування і регулювання суспільних відносин. Саме політична свідомість, зокрема політична ідеологія, як основна її складова, спрямовує динаміку руху всього шару духовної культури суспільства і підкоряє своїм цілям усі форми суспільної свідомості. Пригадаємо "Вікна РОСТУ", жанр політичного плаката, політичні памфлети і політичні пісні, участь відомих акторів в політичній рекламі та передвиборчих кампаніях, гімни, символіку, що також являють собою синтетичне духовне утворення.

Як політична свідомість впливає на естетичну, так і естетична свідомість може впливати на формування масової політичної свідомості. Естетична свідомість, в силу своєї специфіки, впливає на чуттєвість людську, тим самим здійснюючи більший вплив на психіку і свідомість, ніж "гола" політика. Можна припустити, що підґрунтя для розпаду Радянського Союзу підготували не тільки політичні й економічні передумови, але і сформована мистецтвом, естетичною свідомістю (за допомогою сатиричної

естради, кінофільмів) політична настанова про історичну помилку існування СРСР. Такі історичні факти зайвий раз підкреслюють взаємозалежність явищ політичного гатунку і явищ, здавалося б не політичних.

Проаналізувавши, таким чином, яке відношення має політична свідомість до науки, філософії і естетичної свідомості, перейдемо до аналізу тих форм суспільної свідомості, що становлять зміст "регулюючої" підгрупи і тому функціонально більш наближені до політичної свідомості. І першою серед форм цієї підгрупи є моральна свідомість.

Проблема взаємовідносин політичної і моральної свідомостей дуже стара. Її корені можна виявити ще за стародавніх часів, у суспільній думці Китаю, Індії, Греції, Рима. У різні часи її торкалися Секст Емпірик, Н.Макіавеллі, І.Лойола, Т.Гоббс, А.Шопенгауер, П.Сорокін тощо. В періоди соціальних потрясінь вона виходить на передній план, приковуючи до себе не тільки увагу мислителів, але і почуття й умонастрої широких народних мас. Саме за таких умов вона стає надзвичайно важливою. Від її розуміння залежить значною мірою морально-психологічне самопочуття людей. Переживання життя як безвихідного, сумного або як цілеспрямованого, наповненого боротьбою, ентузіазмом і зльотами пристрастей, пов'язані, зокрема, із різним сприйняттям взаємозв'язку політичної і моральної свідомостей.

На перший погляд здається, що моральна свідомість і духовне віддзеркалення політичної реальності не тільки не співвідносяться, але і прямо суперечать одне одному. Ця точка зору має свою історію, і, слід зазначити, що вона правомірна. Найбільш лаконічне визначення цьому підходу дав давньогрецький мислитель Тразімах. Він помітив парадокс того, що в політичному житті "кривда найдосконаліша" легко стає справедливістю. Там, де "простого кривдника чекає безчестя за вчинки непорядні, тиран, що учинив ці ж злочини, але в більш значних розмірах, навпаки, шанується як щасливіша людина" [4]. Політика - справа не тільки несправедлива, аморальна, але і така, що перетворює саму мораль, згідно Тразімаху, "у свою безвладну наложницю". Складається враження, що мораль - це щось дуже жалюгідне, вона є долею слабких.

Наступною формою суспільної свідомості "регулюючої" підгрупи є правосвідомість, що з усіх інших форм найбільш близька за своєю суттю й змістом до свідомості політичної. Відображаючи цю близькість, деякі автори навіть не розводять їх, іменуючи єдиною формою: політико-правовою свідомістю. Але, на наш погляд, диференціація все ж необхідна, оскільки і правосвідомість, і політична свідомість, безумовно, володіють широкою цариною загальних, але не тотожних проблем.

Тим загальним началом, що споріднює обидві форми суспільної свідомості, є факт відчуженості людини від керування своєю життєдіяльністю на державному рівні. Цю управлінську функцію виконує досить обмежена група людей, що встановлює систему норм поведінки і контролює їх виконання. Не випадково законодавча і судова гілки державної влади тісним чином пов'язані з правом.

Політична свідомість, як і у всіх інших випадках, впливає на правову свідомість, зазначаючи, у свою чергу, і зворотного впливу. Суспільна свідомість віддзеркалює залежність права від політики, слушно вважаючи, що закони створюються в угоду політичній еліті. Пригадаємо "Руську правду" Ярослава Мудрого, у якій суворість покарання за однакову провину залежала від соціального і політичного статусу потерпілого. Складається враження, що право встановлюється державними чиновниками, бюрократичною верхівкою, а оскільки все це відбувається від імені держави, то всі норми, що з'являються поза державою, декларуються неправовими.

Право, як і політика, доти залишаються феноменами чистої свідомості або свідомо змодельованими нормативами поведінки, доки вони не втілюються в дійсність, не стають частиною політико-правової практики, не реалізуються в реальних справах. Так само як і політичні, правові ідеї слугують лише орієнтиром, програмою, засобом правової діяльності, спрямованої на регулювання суспільних відносин, їх перетворення відповідно до волі панівного класу або народу в цілому. Саме тому не можна звести право лише до суми законів і виданих на їх основі підзаконних нормативних актів, а саму їх дію, практику їх реалізації і фактичний правовий порядок лишати за межами дефініції права.

Остання з форм суспільної свідомості, що є предметом розгляду, а саме релігійна, має подвійну природу, поєднуючи в собі, як уже відзначалося, і регулюючі, і гносеологічні функції. Вірогідно, не тільки політична свідомість, але і політика в цілому протягом всієї історії свого існування вагомо впливали на стан як релігії, так і безпосередньо її інституту - церкви. Сутнісною рисою політики, як відзначалося вище, є регулювання відносин між людьми. Релігія також ставила собі за мету доробку своєрідного еталона міжособистісних відносин. Даний компонент релігійної свідомості за всіх часів виступав якщо не основною, то однією з головних складових релігії, як форми суспільної свідомості.

Отже, політична свідомість і свідомість релігійна в будь-якому випадку не байдужі одна до одної. У різні історичні епохи й у різних соціальних умовах ця небайдужість приймає специфічні види: від найтіснішого "приятельського" контакту до гранично гострого конфлікту. Автономізація релігії відноситься до числа тих процесів, що прийнято кваліфікувати як тенденції, а для останніх характерно, що вони припускають існування поряд із собою, інших, навіть протилежних за своєю суттю, процесів. Релігія і сьогодні значно впливає на політичну свідомість. Релігійна віра може лежати в основі повсякденного рівня політичної свідомості, а теологічні догмати - в основі політичних доктрин тих або інших соціальних груп і політичних організацій.

Можна зробити висновок про злиття політичної і релігійної свідомості і появу ще однієї синтетичної форми суспільної свідомості. Продуктом такого синтезу є клерикалізм, що являє собою духовне утворення, яке відображає активний вплив релігії і церкви на політичне життя суспільства. Прихильниками

клерикалізму можуть бути представники як цивільних, так і релігійних громад. Клерикальна свідомість тим сильніша, чим автономніша церква по відношенню до інститутів політичної влади. Відомо, що сама тенденція до автономізації церкви стосується не стільки відокремлення релігії від політики в цілому, скільки у відокремленні церкви від держави. Останнє не збігається з першим, більш того, політична активність церкви звичайно виявляється тим сильніше, чим менше церква залежить від держави. Так, католицька церква завжди була активніше православної, а православна церква в Росії до створення Синоду, тобто до її одержавлення, була активніше, аніж після.

Політична свідомість, як уже відзначалося, неоднорідна, вона являє собою складну сукупність або навіть систему різних складових, що часом взаємно виключають одна одну, які можуть мати релігійне забарвлення, що не збігається ані з пануючою політикою, ані з пануючою релігією. Чисельні носії політичної свідомості висловлюють різну за інтенсивністю зацікавленість у різноманітних проявах релігії.

Клерикальна свідомість у сучасних умовах має велику активність навіть у порівнянні з чисто релігійною свідомістю. Серед двох протилежних тенденцій - політизації і деполітизації релігії - перша з них переважає, у всякому разі, є більш перспективною, ніж остання. Клерикалізм охопив навіть ті релігійні деномінації, які колись активно і ретельно цуралися політики, зокрема, фундаменталістів США. Такі коливання в орієнтирах суспільної свідомості зумовлені в кожний момент історії гігантською сукупністю інших соціальних явищ, а не тільки співвідношенням релігії і політики.

Клерикальна свідомість, як синтез релігійної та політичної свідомостей, досить суперечливо оцінюється самими релігійними діячами. З одного боку, - вище духовництво традиційних церков, що категорично висловлювалися проти будь-якого втручання в сферу політичну. З іншого боку, - учасники нових масових релігійних напрямків, зокрема, автори і прихильники теології звільнення, що не тільки не приховують того, що в системі їх переконань політичні мотиви грають першорядну роль, але і всіляко підкреслюють це. Але основна маса оцінок процесу взаємодії політичної свідомості і релігії розташована на інтервалі між цими двома полюсами.

Розглянувши вплив політичної свідомості на розвиток, спрямованість інших форм суспільної свідомості, варто з'ясувати причину, в силу якої вона має таку активність. На думку А.Грамші, "політика є у всьому... це саме життя" [5, 56]. Політика є першою за значимістю формою суспільної свідомості, яка спроможна впливати, координувати розвиток інших форм суспільної свідомості, тому що саме в ній фокусуються "усі суспільні сили, що знаходяться в постійній спрямованості і які порушують постійну рівновагу" [6, 285] в одну єдину волю, що спирається на наявну дійсність.

Духовна культура людини являє собою особливий шар людської культури, що характеризується однаковою мірою як синкретичністю, так і дискретністю, як цілісністю, так і структурністю, як безпосередністю, так і опосередкованістю. Всі форми суспільної свідомості вигадливо переплетені, взаємозумовлені і своєрідним чином привласнені людиною. Людина є володарем суцільного уявлення про навколишній світ. Проте, як теоретично, так і практично, "споконвічна нерозчленованість форм свідомості не означає правомірності їхнього ототожнення або зведення однієї до одної, наприклад, політичної свідомості до правової, релігійної і таке інше. Стаючи предметом теоретичного осмислення, вони вичленовуються, набувають відносної самостійності" [7,127]. Більш того, політична свідомість, що формується зараз, виступає в нерозчленованому вигляді, вона органічно переплетена з філософськими, правовими, етичними, естетичними і релігійними уявленнями, що більш-менш вірно відбивають політичні процеси і явища. Вона характеризується глибоким проникненням в інші сфери дійсності, як духовної, так і матеріальної, що породжує визначені труднощі у визначенні меж, вичленуванні структурних елементів і сутнісних характеристик політичної свідомості. На думку О.І.Демидова, "видається дуже складним відокремити політичну свідомість від інших форм суспільної свідомості, виділити її специфічні особливості: адже усі форми суспільної свідомості в тому або іншому ступені впливають на політичні відношення, пов'язані з владними функціями в суспільстві" [9,82].

Взаємодія політичної свідомості й інших форм суспільної свідомості протікає в різних формах. Зважаючи на те, що політична свідомість є компонентом суцільної духовної культури суспільства, що всі сфери цієї духовної культури важко роз'єднуються, можна зробити висновок про "первинну політизацію" форм суспільної свідомості.

Тому перший напрямок формування політичної свідомості пов'язується з описаною взаємодією різноманітних форм суспільної свідомості, із їх "вторгненням" в галузь "політичного". Іншими словами, політична свідомість начебто "притягує" до себе зміст інших форм суспільної свідомості. Таким чином, права і релігійна, моральна і естетична свідомість, філософія і наука, незалежно від того, до якої з підгруп - "гносеологічної" або "регулятивної" вони належать, можуть стати частками політичної свідомості в широкому її розумінні. Саме в цьому і полягає значимість політичної свідомості "для інших", відбувається наукова рефлексія з приводу феномена політизації.

На думку В.В.Мшвенієрадзе, феномен політизації пояснюється тим, що політика більш всього наближена до визначаючих її соціальних і економічних засад. "Тому і вплив соціального буття на інші, більш віддалені форми, ніби переломлюються через політику. Політизація всіх, без винятку, форм суспільної свідомості сьогодні виступає як самоочевидний факт" [7,144-145].

Резюмуючи попередній матеріал, слід мати на увазі певну уможливленість запропонованої схеми співвідношення політичної свідомості з іншими формами суспільної свідомості, тому що реальність завжди є

яскравішою і розвинутішою за будь-яку теорію, схема якої є продукт абстрагування від дійсності. Коректніше було б говорити про співвідношення семи форм суспільної свідомості як про сім нот, з яких складаються симфонії людського духу, або про сім кольорів, в яких висвітлюється, виграє яскрава веселка духовної культури суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мангейм К. Идеология и утопия. Диагноз нашего времени. - М.: Юрист. 1994.
2. Ильенков Э.В. Философия и культура. М.: Политиздат, 1991.
3. Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств.- К.: Політична думка.- 1995.
4. Платон. Государство // Собрание сочинений в 4-х т. М.: Мысль, 1990. Т.2.
5. Грамши А. Тюремные тетради. - М: Политиздат, 1991.
6. Грамши А. Искусство и политика. Т.1. - М: Политиздат, 1991.
7. Мшвениерадзе В.В. Современное буржуазное политическое сознание: Философский аспект. - М.: Наука, 1981.
8. Микешина Л.А., Опенков М.Ю. Новые образы познания и реальности. - М., 1998.
9. Демидов А.И. Политическая деятельность. Философский анализ факторов детерминаций. - Саратов, 1987.

ЛЕПСКИЙ М.А.

ОЦЕНОЧНАЯ КОМПОНЕНТА ОПТИМИЗМА И ПЕССИМИЗМА

Исследование сферы отражения и семантического развития понятий «оптимизм» и «пессимизм» позволило сформулировать следующие их определения. Оптимизм – это социально-философское понятие, отражающее оценочно-волевую сторону мировоззрения, которая позитивно определяет окружающий мир, состояние и место человека в нем, и основывается на утверждении меры жизни как наилучшего. Пессимизм – это социально-философское понятие, отражающее оценочно-волевую сторону мировоззрения, которая негативно определяет окружающий мир, состояние и место человека в нем, основывается на утверждении меры жизни отрицанием, с помощью наихудшего, т.е. утверждения меры смерти (разрушаемости жизни)[1].

Данная статья является фрагментом исследования содержания оптимизма и пессимизма и предмет ее исследования - оценочная компонента оптимизма и пессимизма. В исследовании места оценочной компоненты в содержании оптимизма и пессимизма важнейшую роль играет гипотеза о том, что все оценочные системы обладают единым «знаменателем» или основанием, которым является мера жизни и мера смерти.

Исследование содержания наилучшего и наихудшего проходило в поиске решения проблемы оценочной формализации, что проявилось в становлении «логики добра» и математических критериях оптимизма и пессимизма.

Термин «Логика добра» («логика оценок», «формальная теория ценностей», «формальная аксиология») введен гораздо позднее термина «логика» и связывается с формальным анализом ценностей в этике Канта, формальной аксиологии Э.Гуссерля и Р.Гартмана; и концептуальным исследованием ценностей Г. фон Райта, хотя в качестве предшественников можно рассматривать утверждение математической точности этики в работах Дж. Локка и Б.Спинозы, поддерживавших, в свою очередь, философскую традицию, у истоков которой стоят Сократ и Платон.

Логика оценок или формальная аксиология, как раздел логики, занимается анализом выводов, посылок или заключениями которых являются оценки. Анализ формы выводов в логике оценок позволяет отделить необоснованные выводы от обоснованных и систематизировать их. А.А.Ивин, успешно синтезировавший логику оценок в единый логический раздел, утверждает, что «логическая теория оценок должна включать логику сравнительных оценок и логику абсолютных оценок» [2]. Именно под влиянием А.А.Ивина, помимо состоявшейся логики сравнительных оценок, хотя и фрагментарной, с серьезными разногласиями по основным положениям, была поставлена проблема логики абсолютных оценок. Логика оценок, как теория форм и формальных связей оценок, изучает дихотомию «описывать-оценивать», как противопоставление и взаимозависимость теоретического (дескриптивного, индикативного, декларативного, ассерторического) и оценочного (аксиологического).

Теоретическое рассматривается как предложения, говорящие о действительности, указывающие, какой она является и какой не является, дающие ее описание. Оценочные предложения говорят о том, что человек считает ценным, что он считает плохим и что безразличным, и выражают убеждения людей о том, что есть добро и что есть зло. Оценочная логика отвергает принцип Юма о невозможности с помощью логики перейти от утверждений со связкой «есть» к утверждениям со связкой «должен», поскольку три основных употребления языка: информативное (истинное/ложное), экспрессивное (состояние говорящего) и эвкативное (влияние на слушателя оценочными мыслями, как побуждение к действию), определяют многофункциональность языковых выражений.